

01. „Krizе humanistike” – što ima bolje od toga?

U aktualnim raširenim raspravama o temi pod dramatičnim naslovom „kriza humanistike” provlače se već na prvi pogled najmanje dva dominantna i međusobno tako povezana pitanja da svako generira odgovore i na ono drugo. Prvo glasi: na što se izraz „kriza humanistike” danas zapravo odnosi? Ono je u najužoj vezi s drugim pitanjem koje se uvijek iznova sreće u novijim refleksijama i koje se, bez velikog rizika od pojednostavljenjâ, dade formulirati na sljedeći način: koliko puta smo u povijesti moderne intelektualne kulture Zapada već govorili o „krizi humanistike”? Krize ne traju tek jedno desetljeće, pa ni čitavo 20. stoljeće, već sežu do samih početaka refleksije o humanistici.⁰¹ Tako se David Bell pita, što se o tome uopće još može reći i je li „hipohondar” konačno došao do kraja sa svojom pogubnom bolešću?⁰²

Odgovor na prvo pitanje izgleda jednostavnije nego odgovor na drugo, ali se zapravo međusobno pretpostavljaju. Prvi se odnosi na globalnu ekonomsku krizu suvremenosti, tj. na već notorna drastična rezanja u proračunima suvremenih država. Od poslovično pragmatičnih SAD, preko tehnološkoga giganta Japana do zemalja

01 Usp. C. Parker (2009), „Exploring The Humanities Crisis”; D. Bell (2010), „Reimaginig the Humanities: Proposals for a new Century”; S. Manavian (2013), *Review of Rethinking the Humanities*, ur. Soeiro, Ricardo Gil i Sofia Tavares (2012); P. Jay (2014), *The Humanities „Crisis” and the Future of Literary Studies* (osob. pogl. 1). Za daleko stariji historijski izvor govora o krizi v. D. Harper (2014), „‘Perfected Knowledge’: Milton’s Crisis in the Humanities”: „John Milton’s resulting pamphlet, *Of Education* (1644), presents his ideal curriculum as a combination of Comenius-inspired reforms and the solid humanist Renaissance tradition that had produced Milton himself. If his curriculum seems unrealistic, it is only because the poet is singularly untroubled by the practicalities of a 24-hour day. Not unlike some military academies today.”

02 U svome ogledu David Bell (2010) konstatira ironično: „In 1922, Austrian art historian Josef Stryzowski lectured in Boston on ‘The Crisis in the Humanities as Exemplified in the History of Art’. In 1964, British historian J. H. Plumb published a volume of essays entitled *The Crisis in the Humanities*. Between 1980 and 2000 a „crisis in the humanities” was discussed more than a hundred times in the pages of major scholarly journals. Is there anything new to be said about it? Has the hypochondriac finally come down with a life-threatening disease?”

Europske unije poput Njemačke ili Francuske, koje su takoreći do jučer bile perjanice humanističke sveučilišne kulture, za visokoškolsko obrazovanje se globalno i unisono, kao da je o tome postignut planski i reflektiran konsenzus na svjetskoj razini, vrijednost polaže na obrazovanje u disciplinama od „neposredne praktične upotrebljivosti znanja na tržištu rada u uvjetima suvremenog neoliberalizma”.⁰³ Odgovor na drugo pitanje glasi možda začudnije, ali ono sobom donosi nov element koji baca i dodatno svjetlo na prvo pitanje: o krizi humanistike raspravlja se zapravo samo u humanistici, i to doslovno otkad traje sâma humanistika. Pritom rasprava počiva na historijski konstantnom motivu sukoba između utilitarnog i samosvrhovitog, heterogenog i autonomnog načela, između obrazovanja za profesiju i znanja radi samog znanja. Motiv krize tako već predstavlja stajaću figuru metadiskursa humanistike o humanistici – „retorika krize” postala je jednom od njegovih najstabilnijih konstanti.⁰⁴

Ipak, novost u sadašnjoj epizodi te dugotrajne i kontinuirane rasprave o krizi humanistike sastoji se u polarizaciji humanističko-znanstvene zajednice oko različitih odgovora na tzv. „realnu krizu” (G. Gutting): dok se termin jednoznačno odnosi na izvanjske uvjete institucionalne krize oko humanistike – na uvjete reprodukcije humanističkih disciplinâ poput književnih, kulturno-povijesnih studija i filozofije – mnoge istaknute autorice i autori ukazuju na to da se kriza zapravo sastoji u samoj poziciji humanistike „između znanosti i umjetnosti”⁰⁵ te osobito u načinu i orijentaciji samorazumijevanja humanističkih disciplina i strategija njihova samopravdanja u širem društvenom i političkom kontekstu. Naime, dok akteri na jednoj strani još uvijek tipično insistiraju na načelima autonomnosti i samosvrhovitosti humanistike – načelima koja se ne mogu podvesti pod pragmatička načela obrazovanja za profesionalne karijere – u diskusiji su argumenti koji ne favoriziraju samo neposrednu pragmatičku vrijednost humanistike za demokratsko

03 Usp. L. Menand (2010), *The Marketplace of Ideas*; M. Perloff (2012), „Crisis in the Humanities”; G. Gutting (2013), „The Real Humanities Crisis”; također Jay (2014). S druge strane, prema É. Balibaru, to su ujedno i uvjeti „nestajanja politike” u ekonomiji i teologiji i globalnog povratka religijskog koji nosi „bijedu kritike”. Usp. Balibar (2016), „Critique in the 21st Century”.

04 Usp. Harper (2014); također Parker (2009), Perloff (2012), Jay (2014).

05 Usp. P. Ricœur (2012), „Humanities between Science and Art”.

društvo kao takvo⁰⁶ nego ukazuju na nutarnju povezanost humanističkih sadržaja s procedurama njihova usvajanja u suvremenim standardima sveučilišnog rada, poput „informatičke pismenosti”. Te procedure podrazumijevaju demokratsko načelo široke dostupnosti građe i sudjelovanja u reflektiranoj i kritičkoj produkciji znanja.⁰⁷

Otud tzv. kriza humanistike predstavlja zapravo ime za konsenzus, izričit ili prešutan, među samim akterima humanističkih disciplina o tome da je kriza humanistike zapravo diskurs same humanistike o vlastitom „položaju” kako u polju znanosti tako i u društveno-političkom polju. On se ne tiče samo izvanjskih okolnosti institucionalne reprodukcije humanističkih disciplina u akademskom pogonu, nastavnom ili istraživačkom, niti pak samo brige oko tržišne orijentacije studijskih programa za profesionalne karijere na tržištu rada. Položaj se oduvijek tiče i samorazumijevanja humanistike kako se manifestira kroz metodološku autorefleksiju, autokritiku i konceptualno samoobnavljanje (Jay 2014). Međutim, upravo ta unutrašnja točka predstavlja još jedan, možda i ključni moment krize u globalnom diskursu o krizi humanistike. Riječ je o konceptualnim, metadisciplinarnim sukobima unutar humanistike koje neki njezini akteri vrednuju kao „ideološke ratove”, odgovorne barem djelomice za sadašnje srozavanje popularnosti humanističkih studijâ među mlađim naraštajima: tražeći utočište u „obrazovanju za posao”, a manje u „odgoju za život”, nove generacije navodno daju alibi upravama sveučilišta i kreatorima obrazovnih politikâ da potiču tzv. realnu ili ekonomsku krizu institucionalne infrastrukture humanistike. Tako, referirajući se na predavanje Andrewa Delbanca, direktora Američkih studija na sveučilištu Columbia, o „perenijalnoj temi propasti humanistike” pod naslovom „Enough Already: Why are the Humanities Always in Crisis?”, Clifford Parker u svome pregledu ove tematike ističe posebno sljedeće:

„Istina je, priznaje Delbanco, da se djelomice mora kriviti sama humanistika. Ideološki ratovi posljednjih desetljeća razmrvili su mnoga istraživačka polja, a sve veći istraživački pritisak na fakultete čini se da prikraćuje studente za kvalitetno vrijeme obrazovanja.”⁰⁸

06 Usp. M. Nussbaum (2010), *Not For Profit: Why Democracy Needs the Humanities*; također Jay (2014).

07 Usp. A. Jumonville (2014), „The Humanities in proces, not crisis. Information literacy as a means of low-stakes course innovation”.

08 Usp. Parker (2009): „It is true, Delbanco acknowledged, that the hu-

U tome se doduše jasno ocrta veza između vanjskog i nutarnjeg aspekta „krize”, no upravo moment „vlastite krivice” humanistike za navedeno usitnjavanje, destabilizaciju i rastakanje vlastitog polja kroz „ideološke ratove” možemo i moramo vrednovati kao sâmu bît posla pod imenom humanističkih znanosti. Debate koje proglašavamo zabrinjavajućom krizom u pravilu su znak inovacije i promjenâ.⁰⁹ Suprostavljanje vrijednosti ‘znanja radi samog znanja’ i pragmatične vrijednosti humanistike lažna je dilema. Naime, tražena praktična vrijednost i upotrebljivost humanističkih studija leži u njima samima. Ovu prkosnu, ali razložnu i intuitivno prihvatljivu tezu Jay iskazuje slojevito i pregnantno:

„[Kolegiji] koji stavljaju naglasak na kritičke teorije i metodologiju discipline pripadaju u ono najbolje što imamo za poučavanje kritičkog mišljenja i za osposobljavanje studenata da misle etički o društvenoj pravdi. Za oboje se gotovo svi slažu da je od središnje važnosti za svaku koncepciju humanističkog odgoja. Kolegiji o kritičkoj teoriji uče studente da misle strogo, detaljno i skeptički, da istražuju temeljne pretpostavke iza stajališta koja drugi zauzimaju, da razumiju šire povijesne i ideološke okvire u kojima se prikazuje znanje i grade argumenti te da razviju svoj vlastiti kritički pogled na stavove s kojima se suočavaju. Teorije se tiču načina na koji treba preispitivati uvriježene pretpostavke i kopati sve do temelja – ili nedostatka temelja – oblikujući stavove o vrijednostima, značenju i istini. Što može biti vrijednije od toga?”¹⁰

manities are to blame in part themselves. The ideological wars of the last few decades have Balkanized many fields, and an increasingly heavy focus on faculty research seems to be shortchanging students on quality instruction time.”

- 09** Usp. Jay (2014), 3: „There is nothing particularly alarming about these debates. They certainly do not suggest that there is a „crisis” in the humanities. Rather, they suggest that those who teach and do scholarship in the humanities are continually thinking in a productively self-reflexive way about what they do in the classroom and in their own research. What could be better than that? We want coherence across the disciplines, but coherence is a fluid and changing thing, the product of continual debate, innovation, and change. Whenever people are worried that the study of English, history, or philosophy is becoming „fragmented” you can be sure these disciplines are simply rethinking how they define coherence.”
- 10** Usp. Jay (2014), 5: „[C]ourses putting a stress on critical theories and disciplinary methodologies are some of the best ones we have for teaching critical thinking, and for training students to think ethically about social justice, both of which nearly everyone agrees are central to any conception of a humanities education. Courses in critical theory teach

Stoga, odgovor na krizu humanistike ne možemo izbjeći, on barem za neke aktere suvremene diskusije s dovoljnom jasnoćom glasi – još više humanistike!

Slično ovom rezultatu, u raspravama o krizi epistemologije koje su nakon knjige Richarda Rortya *Filozofija i ogledalo prirode* (1979) potresle sam filozofski ideal istinite spoznaje o svijetu i čitavu zgradu filozofije znanosti, otvorile širom vrata načelu „održavanja konverzacije” te proglasile gradnje istinosno neutralnih diskursâ ciljem filozofije, u zajednici epistemologa iskristalizirao se stav da je s velikom pompom proglašena smrt epistemologije zapravo kriza jednog diskursa o jednom tipu epistemologije na koji se suvislo može odgovoriti samo s „više epistemologije”.¹¹

Na toj pozadini čini se da barem tentativno možemo postaviti isto geslo na širem planu govora o krizi humanistike koji se barem onoliko hrani vlastitom retorikom krize koliko tu krizu uzrokuju neoliberalne politike obrazovanja. Jedino kritika, refleksija i novo istraživanje mogu ispostaviti manjkavosti prethodnih istraživanja. Mi nemamo druga sredstva za autokorekciju osim skepticizma i kritike – upravo ništa drugo osim autokorekcije. Povijest skepticizma i njegova uloga u konstituciji teorije znanja govori protiv toga da je epistemologija kao diskurs o istinitoj spoznaji samo skup prividnih i lažnih problema. Odnosno, obrnuto, povijest znanosti i filozofije podjednako svjedoče o tome da su procesi ponovnog formuliranja i izoštravanja problema kao i pročišćavanja pojmovnika jedini put i ujedno jedino svjedočanstvo o napredovanju mišljenja. Mrtva je samo ona disciplina u kojoj su prestali nastajati problemi (Rockwell). Ta spoznaja ne vrijedi ništa manje za humanističke discipline nego što oduvijek već vrijedi za znanosti.

students to read rigorously, closely, and skeptically, to explore the underlying assumptions behind the positions others take, to understand the larger historical and ideological frameworks in which knowledge is presented and arguments are made, and to develop their own critical perspective on the claims with which they are confronted. Theory is about learning how to question commonsense assumptions and dig down to the foundations—or the absence of foundations—informing claims about value, meaning, and truth. What could be more valuable than that?”

11 Usp. S. Haack (1993), *Evidence and Inquiry*; v. također T. Rockwell (2003), „Rorty, Putnam, and the Pragmatist View of Epistemology and Metaphysics”.

Još „metode”

U svim ovdje okupljenim priložima iznova se ispituje teza o „ideološkom ratu” u humanistici kao pretpostavljenom glavnom uzročniku „samoskrivljene krize humanistike”. Utoliko, prilogu pod naslovom „Nevolje s tumačenjem: što je ostalo od interpretacionizma?”, koji tematizira upravo teorijski sukob oko tumačenja i koji je u sadašnjem obliku prvotno priređen za zbornik radova Instituta za etnologiju i folkloristiku *Stranputice humanistike*, pripada središnja organizacijska i motivacijska uloga za oblikovanje ove zbirke. Odatle se bolje vidi, nadam se, da je svaki pojedinačni prilog usprkos svojoj tematskoj posebnosti i različitom kontekstu nastanka ujedno i pokušaj „homeopatskog samoliječenja” jedne humanističke discipline u krizi, poput filozofije, metodom „još metode”, tj. rigoroznije, detaljnije, skeptičnije.

Sabrani radovi nastali su u razdoblju 1993–2013. u žanrovskom rasponu od studijâ, ogledâ, preglednih članaka i kritikâ, no svojim motivima, temama i literarnim referencama čine koherentnu, premda ne i dovršenu cjelinu. Štoviše, neka od „poglavlja” ukazala su se kao nedostajuća tek iz virtualne cjeline, kao prazna mjesta aktualne zbirke koja tek treba ispisati ili su pripremljena za druge kontekste.¹² Izvor, a djelomice i sistematsko težište koje osigurava ne samo koherentnost nego, nadam se, i teorijsku konzistentnost aktualne zbirke, crpi se iz interesa za epistemološke i semiološke aspekte diskursa filozofije o klasičnom problemu forme i sadržaja misli, u njegovim različitim inačicama od antike preko moderne do suvremenosti, a sežu od spoznaje, jezika i znakovnosti do tumačenja i svjedočenja te, s druge strane, od društvenih institucijâ i političkih sustava do njihovih diskurzivnih reprezentacija. One su posvjedočene djelomice zajedničkim sistematskim i historijskim referencama koje daju dovoljno čvrst opći okvir kritičkom aparatu i literaturi uz pojedine tekstove da opravdavaju upotrebu jedinstvene bibliografije bez fingiranja organske cjelovitosti.

Bez obzira na žanrovsku različitost gotovo svi radovi donose prikaz dijela aktualnih istraživanja ili diskusije pojedinoga tematskog polja te pokušaj vlastitoga teorijskog doprinosa specifičnim pitanjima. (Iznimku čini prikaz umjetničko-teorijske konferencije pod naslovom „Tijelo u komunizmu”). Iako je većina tekstova znatno

12 Usp. B. Mikulić (2017) „Osjetilna izvjesnost i jezik: Hegel, Feuerbach i jezični materijalizam”.

proširena novim izvođenjima i dopunjena referencama, napose u radovima izvorno pregledne naravi u prvom odjeljku, svi izražavaju prvotne pozicije bez revizije izvornog gledišta. Opsežnije dopune u nekim priložima izdvojene su u nove odjeljke.

Prvi rad pod naslovom „Nevolje s tumačenjem: što je ostalo od interpretacionizma?” – koji počiva na starijem izvještaju o doprinosima „sporu interpretacija” u semiotici, pragmatici i hermeneutici 90-ih godina – raspravlja teorijske kontroverze kod različitih autora, poput Richarda Rortya, nastale povodom „pozitivističkog zaokreta” Umberta Eca od njegove ranije pozicije iz 60-ih, označene terminom „beskonačna interpretacija”. U dvama završnim odsječcima rada, polazeći od teorija referencije i rekurencije znakovnih sustava i metajezika, ponuđeni su neki argumenti za nekontroverzni odnos između obiju teorija i za realistički pristup problemu interpretacije.

Drugi rad pod naslovom „Atopija metafore: programi u filozofskoj metaforologiji” daje presjek heterogenih učinaka filozofije znanosti, filozofije jezika te kognitivne lingvistike kod nekih suvremenih filozofa (M. Black, D. Davidson, J. Searle, E. Federer Kittay) i njihovih doprinosa izučavanju metafore 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća, uz posebnu brigu za razlikovanje tzv. poetske metafore od eksplanatornih modela. Na toj osnovi nude se neki argumenti za manjkavost suvremenih razumijevanja Aristotelove teorije metafore te razlozi za njezinu relevanciju u kontekstu suvremene filozofske metaforologije.

Cjelinu završava prilog pod naslovom „‘Pećinska znanost’: o rekonstrukciji strukturalističke paradigme”, nastao iz komentarskog prikaza knjige Jean-Claude Milnera, *Le périple structural. Figures et paradigmes* (2002). U radu je od posebnog interesa Milnerovo nedovoljno obrazloženo odvajanje strukturalizma kao znanstveno-istraživačkog programa od njegovih poststrukturalističkih filozofskih posljedica, koje sâm autor naziva „gibanjem dokse”. Premda čak i intuitivno možemo prihvatiti razlikovanje između znanosti i mnijenja, nejasan pojam *paradigme* ne doprinosi održanju i uvjerljivosti razlikovanja između znanosti i dokse u strukturalizmu. Nasuprot tome, pojam *episteme* i dvostruko osigurani kriterij razlikovanja znanosti od neznanstvenih oblika mišljenja unutar polja *episteme* kod Foucaulta (specijalizacija i stupanj formalizacije) čine se primjerenijim instrumentarijem za zahvaćanje pojave strukturalizma nego što je tome mogao doprinijeti Kuhnov pojam historijske paradigme. On sâm

je toliko neodređen i jedva još operativan metaznanstveni pojam u filozofijama znanosti da je, usprkos svojoj raširenosti u javnom žargonu, gotovo napušten u historijskoj epistemologiji.

Novu cjelinu radova iz semioepistemologije otvara rad „Znalac i lažljivac: prilog semiotizaciji spoznaje” koji donosi pokušaj dopune novijih smjerova suvremene anglosaksonske epistemologije semio-loškom perspektivom kakva u njima nedostaje usprkos jakoj tradiciji američke semiotike. U tome kontekstu, paradoks lažljivca pokazuje se epistemološki relevantan posve neovisno o svojoj logičkoj povijesti. On otkriva da tradicionalni epistemički propozicionalni stavovi prikrivaju problem temeljne inkonzistencije svakog epistemološkog načina pitanja, odnosno da postoji neispitana pretpostavka o konzistentnosti epistemičkog stava prema stvarnosti sa samom stvarnošću koju iskaz „izražava”. No, konzistentnost nije ničim zajamčena, ona ovisi o faktorima i semantičkim elementima koji nisu dio taksinomijske strukture (tj. objektnog jezika i metajezika); oni su dani jedino u onom uvjetu valjanosti iskaza („ako i samo ako”) ili uvjetu „korespondencije” sa stvarnošću: ona je mjesto prisile subjekta da donese odluku. To znači, istinitost epistemičkoga propozicionalnog stava nije istovjetna s racionalnošću taksinomijske strukture znanosti i ne proizlazi iz nje. Ona je efekt prisilnog izbora ili odluke za jednu verziju stvarnog u susretu subjekta sa „stvarnošću” koja nije (ili nije postala) dijelom njegove jezične slobode ili simboličke vlasti. Istina je udarac stvarnog o govor subjekta. Rečeno u terminima adekvacije, istina je podudaranje stvarnog s govorom spoznajnog subjekta, podudaranje kojim subjekt ne raspolaže suvereno po volji. Drugim riječima, istina nije izraz ili funkcija znanja već jezično pravilo da se to znanje izrazi.

U ogledu „Poruka je medij: esej iz semioepistemologije komunikacije” pokušavam, na temelju primjeraka prosječnog nekvalificiranog te profesionalnog i teorijskog diskursa o fenomenu i pojmu medija, predočiti momente koji nude model kako za strukturno-semiotičku, tako i za sadržajno-kritičku analizu medija socijalno-teorijske orijentacije. Ona se odnosi na medije u striktnom (tehnološkom) i proširenom (semioepistemološkom) značenju termina – kao tehničkih naprava i kao semiotičkih objekata poput diskursa ideologije, znanosti i književnosti. U prvom dijelu (I. 1–3), koji je gotovo u cijelosti posvećen kratkom i legendarnom tekstu Marshalla McLuhana „Medij je poruka”, njegova osnovna teza podvrgava se diskurzivno-logičkoj analizi teksta i izokreće u prividno dijametralno suprotan oblik

„Poruka je medij” te se istražuju daljnje mogućnosti njezina razumijevanja. U drugom dijelu (II. 1-3) ispituje se odnos McLuhanova „integralnog” pristupa analizi medija, kao partikularne teorije (teorije komunikacije), tako što se dovodi u diskurzivni kontekst s tezom o „kraju ideologije” iz 60-ih godina te s primjercima humanističko-znanstvenog diskursa o ne-tehnološkim oblicima medija (hermeneutičke teorije percepcije, psihoanalize narativnih postupaka u fikcionalnim diskursima). Cilj rasprave je iznova locirati fenomen konceptualne regresije (sadržajne, kulturne, ideološke) u diskursima koji pretpostavljaju apsolutnu inovativnost i naprednost svoje medijske forme. Rezultat rasprave pokazuje da regresivnost leži u samoj formi medija, odnosno, u koncepcijama (teorijama, ideologijama) forme.

Prilog pod naslovom „Perverzija i metoda: o performansu interpretacije (Esej o Žižeku)” raspravlja o odnosu između paradigmatičkog statusa filma i upotrebe filmskih analogija u psihoanalitičko-filozofskom diskursu Slavoj Žižeka koji čini temelj njegove kritičke analize društva, politike i kulture uopće. U prvom dijelu rada, polazeći od novijih rasprava među nekolicinom engleskih i američkih sveučilišnih intelektualaca o kontroverznom vidovima djelovanja Slavoj Žižeka u akademskoj zajednici i na široj javnoj sceni, prikazuju se neki usporedni primjeri i unutarnji pokretači kontroverzije sadržaj-forma u filozofiji i pop-kulturi te Žižekovo razumijevanje te kontroverzije. U drugom dijelu raspravlja se o Žižekovim tek sporadičnim refleksijama o meta-egzemplifikaciji i obrazlaže teza da kod Žižeka, na pretpostavkama ontologije virtualnog, prešutno djeluje dvostruka, paradigmatička i analogijska, koncepcija inherencije u odnosu primjera i principa te zamjena analogije predmetâ analogijom analizâ, što stvara tipičan konflikt između metonimijske i metaforičke evazivnosti diskursa. Na toj pozadini iznova se vrednuje opći prigovor protiv Žižeka o „virtualnom totalitarizmu”, lišenom kontingencije smisla, i ukazuje na mjesto subjekta izvan diskursa kao drugu osnovu za analizu uvjeta istinitosti. U trećem dijelu rada ispituje se i metodološki vrednuje Žižekovo vlastito razumijevanje njegova postupka filmske ilustracije i njegovo osebujno performativno razrješenje epistemološkog problema filmske interpretacije kroz montažu imaginarnu identifikaciju ili ‘empatije’ s filmskim objektima, koje on sâm naziva ‘perverzijom’ ili ‘ljubavlju’. U četvrtom dijelu analizira se, s jedne strane, očigledni nerazmjer između Žižekove primjene doktrinar-

nih zaliha psihoanalize u kritici kinematografije te, s druge strane, učinci njegove teorijski oskudno razrađene apoteoze 'kinematičkog materijalizma'.

Radove iz treće cjeline, koju čine komentarski prikazi i diskusije o raznovrsnim doprinosima kulturalnoj epistemologiji 'tranzicije', otvara prikaz konferencije pod naslovom „Tijelo u komunizmu: kolektivizam i briga za 'sebe'” iz 1995. Umjetničko-teorijske refleksije o funkciji tijela u komunističkim društvenim sistemima nikako nisu jednoznačan pojam ni po analitičkim pretpostavkama ni po rezultatima, usprkos očekivanjima kakva mogu popratiti jedan simpozij poput navedenog. Kliše o oficijelnom društvenom tijelu komunizma, tj. o ikoničkoj predstavi kolektivno ili korporativistički shvaćenog društva pod režimom komunističkih partija te o njegovu tipičnom primjerku u tjelesnom izrazu društvene jedinice, samo je jedan od vidova tematike tijela u totalitarno strukturiranim društvenim sustavima i samo jedan od problema kojima su bili posvećeni prilozi sudionika simpozija (video-umjetnika, performerata, povjesničara i kritičara umjetnosti te filozofa), najvećim dijelom iz bivših „komunističkih” zemalja istočne Evrope.

„Etnografija socijalizma i svjedodžbeno znanje” komentarski je prikaz zbornika radova *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma* (2006) kao jedan slučaj društveno-teorijskog pristupa problemu svjedodžbenog znanja. Riječ je o zborniku od deset priloga kulturno-studijskih, semioloških i etnografskih analiza posvećenih različitim oblicima i razinama diskurzivne reprezentacije i reprodukcije stvarnosti „domaćega” socijalističkog načina života u bivšoj Jugoslaviji, posebice Hrvatskoj, u njegovim različitim historijskim fazama, u njegovim službenim i neslužbenim oblicima diskurzivnih procedura (dokumentima, konceptima, običajima, mitovima, reklamama, pop-ikonama). Pored uvodne usporedbe s tematski ili metodološki sličnim publikacijama, tekst daje tematski i tipski pregled obuhvaćenih priloga. Opširno se komentiraju programski tekst zbornika, posvećen ideji etnografije socijalizma u odnosu na nasljeđe etnologije, s obzirom na njegove eksplicitne i implicitne znanstveno-teorijske pretpostavke; također se, s obzirom na teorem arbitrarnosti znaka, posebno komentira prilog posvećen retoričkoj analizi diskursa tzv. liberalne političke disidencije socijalizma u Beogradu 80-ih godina, posvećen dokazivanju odgovornosti inteligencije za društvenu katastrofu bivše Jugoslavije kroz analizu veze između „riječi i činova”.

Posljednji prilog pod naslovom „Kazalište kao tranzicijska ustanova” nastao je na temelju pozvanog komentara za istraživački projekt „Sodobna kultura v krizi društvene kohezivnosti”, područno istraživanje ‘Polje kulturne produkcije na području uprizorivnih umjetnosti’, pod vodstvom Marije Breznik, pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani, 2007-2009. (URL: <http://www.ff.uni-lj.si/fakulteta/Dejavnosti/ZIFF/BREZNIK/default.htm>). Podsjećajući u prologu na Kantovu referenciju o kazalištu kao „moralnoj ustanovi” s kraja 18. stoljeća, tekst u uvodnom dijelu predstavlja pojavu performansa autorskog čitanja (Festival A-Književnosti) na hrvatskoj kulturnoj sceni 2001. kao heterogen i slučajan, ali strukturno konzistentan hipotetski odgovor alternativne književne „scene” na moralnu krizu kazališne scene koja se vidi iz perspektive ekspertnog diskursa o kulturnoj politici u hrvatskom kazalištu i koja, kako se čini, ne pronalazi svoje razrješenje ni u najnovijim oblicima metakazališnog javnog diskursa samog kazališta. O tome, u glavnom dijelu teksta, iz različitih aspekata svjedoče izabrani primjerci javne diskusije nekolicine aktera kazališne umjetnosti u Hrvatskoj. Primjerci su odabrani i komentirani tako da slijede problemski niz: ideja tranzicije, politički karakter kazališta, odnos nezavisne i institucionalne produkcije, funkcija principa tržišta u produkciji na području kazališne umjetnosti, promjene u stavu publike, te dodatno, uloga Zakona o kazalištu. U epilogu rada problematizira se projekt HNK Zagreb pod naslovom „Filozofski teatar” kao pokušaj ponovnog stvaranja društvene kohezivnosti kroz medij kazališta. ¶